

NERIJUS STASIULIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

KELETAS PASTABŲ DĖL VEIKALO „GAMTOS FILOSOFIJA“ IR JO SKYRIAUS VERTIMO

Several Remarks on the Treatise
„The Philosophy of Nature“ and the
Translation of Its Chapter

SUMMARY

This publication accompanies the translation of the introductory chapters of G. W. F. Hegel's *Philosophy of Nature*. It discusses concisely the context of the philosophy of nature and its conceptions. It indicates its indissociativity from the whole of its author's thought: not only from his science of logic and philosophy of nature, but also from the philosophy of religion as well as even from the anterior phenomenology of spirit. It is asserted that the here-discussed part of *The Encyclopedia of Philosophical Sciences* is not a marginal segment of Hegel's philosophy but an indispensable moment for the understanding Hegel's entire system. The chosen translations of the Hegelian terminology, as well as a broader principle for translating this text, are also discussed.

SANTRAUKA

Publikacija skirta pateikiamam G. W. F. Hegelio *Gamtos filosofijos* įvadinųjų skyrių vertimui. Čia glaustai aptariamas gamtos filosofijos ir jos sampratų kontekstas. Nurodomas jos neatsiejamumas nuo autoriaus mąstymo visumos: ne tik nuo jo logikos mokslo ir dvasios filosofijos, bet ir nuo religijos filosofijos bei net ankstesnės dvasios fenomenologijos. Teigiama, kad aptariamoji *Filosofinių mokslų enciklopedijos* dalis yra ne marginalinis Hegelio filosofijos segmentas, o visos jo sistemos supratimui būtinas kūrinys. Taip pat šiame kontekste aptariami ir pasirinktieji hėgeliškosios terminijos vertiniai bei pasirinktas bendresnis šio teksto vertimo principas.

RAKTAŽODŽIAI: Filosofinių mokslų enciklopedija, gamtos filosofija, Hegelis, lietuviškas filosofijos vertimas.

KEY WORDS: Encyclopedia of the Philosophical Sciences, German idealism, Hegel, Lithuanian translation of philosophy.

Mat ne vokiečių idealizmas žlugo, o epocha tapo nebepajėgi palaikyti ano dvasios pasaulio didybės, užmojo ir pirmapradiškumo, t. y. nebepajėgi tą pasaulį tikrai realizuoti (o tokia realizacija juk yra visiškai kas kita nei teiginių ar išvalgų taikymas).

M. Heidegger¹

G. W. F. Hegelio (gamtos) filosofija skirta tiems, kurie yra supratę duonos valgymo ir vyno gėrimo paslaptį, ir autorius abejojantiems jo išvalgų tikrumu pataria pirmiausia kreiptis į pradinę išminties mokyklą, Eleusino misterijas².

Pagaliau Absoliutas atsivėrė kaip protingas, tapatumo ir skirtumo tapatumas. Per Įsikūnijimą begalybė sutaikoma su baigtinybe: krikščionybėje kaip religijoje ši tiesa pasirodo vaizdinio (Tėvo, Sūnaus ir šv. Dvasios vienumo) pavidalu, o Hegelio filosofijoje ji mąstymui atsiveria kaip spekuliatyvi logika. Dievas nėra pavydus ir jokio polinkio slėpti savo tiesą neturi, todėl protingai pažinti ir mąstyti dieviškąją esmę – ne autoriaus megalomanijos, puikybės, bet veikiau klusnumo raiška. Absoliutus žinojimas – tai atsisakymas pretenzijos į bet kurio santykinio, taigi ir dalinio, žinojimo suabsoliutinimą³; toks žinojimas, neatsisakydamas dienos žvilgsnio, yra vienybėje su esmingu nežinojimu taip, kaip sąvoka yra vienybėje su eleusiniškąja išmintimi⁴.

Hegelio mintis – tai giliausiame šventyklos viduje vykstanti misterija, kurios metu slėpingas trejybiškumas atsiveria kaip tikrovės – taip pat trejybiškos – pamatas. Todėl *Filosofinių mokslų enciklopedija* (rašyta, pildyta ir taisyta 1817–1830 m.) suskirstyta į tris dalis – *Logikos mokslą, Gamtos filosofiją, Dvasios filosofiją*, kuriose kartu ir kiekvienoje atskirai aprašoma logiškai suprasta ir pateisinta Įsikūnijimo tiesa. Teisybė, jog gamta apibūdinama kaip idėjos kitybė, bet tai reiškia ne tai, kad gamtos filosofija tėra logikos išvestinė, o tai, kad neišspręsta prieštara, vardu gamtiškumas, sutaikoma ir jai savybinga individo liga bei mirtis sugražinama į Absoliuto amžinybę. Teiginys, jog Dievas yra meilė, suprantamas taip, kad Absoliutas, išeidamas į skirtumą bei prieštarą, sugrįžta į vienį, tad Įsikūnijimo tiesa yra ir Prisikėlimo tiesa. *Gamtos filosofijoje* parodoma, kad ši Įsikūnijimo-Prisikėlimo struktūra, arba išmintis, yra to, ką vadiname gamta, pamatas. Nors moderniaisiais laikais tapo įprasta atskirti gamtą ir dvasią (o pagal šią perskyrą tikėjimo, prisikėlimo ir pan. klausimai turėtų sietis tik su pastarąja), tapatumo ir skirtumo tapatumo, arba trejybės, mąstymas, prasideda ir baigiasi vienio išvalga: nors logika, gamta ir dvasia kaip trejybiškos aprašomos atskirai, pamatinė tiesa Hegelio filosofijoje atsiskleidžia tik tiek, kiek ji pasirodo visose trijose dalyse išsyk. Nors vieną ir reikia skirti nuo kitos, jų negalima atskirti. Tad, viena vertus, Hegelio gamtos filosofija dažniausiai buvo nepripažįstama ar bent jau atitraukiama į antrą planą pažymint jos priklausomybę nuo (epistemologiškai ir ontologiškai) ankstesnės ir dažnam gamtamokslininkui neįdomios spekuliatyviosios logikos struktūros arba jos pajungtumą kokiam nors humanitarinės ar socialinės krypties tyrinėtojiui daug svaresne atrodančiai dvasios filosofijai, bet, kita vertus, turime klausiti ne tik to, ar galime suvok-

ti Hegelio gamtos filosofiją nepripažinę jo logikos ir dvasios mokslų, o ir to, ar galime pastaruosius suprasti pirma nesupratę pirmosios?

Jeigu mūsiškis būties atvėrimas, nors galime to ekspliciškai ir nežinoti, pradą pasaulį ir žmogų (arba sielą, protą) suvokia pagal tą pačią struktūrą⁵, tai į pastarąją klausimą turime atsakyti neigiamai. Neigiamai į jį atsako ir Hegelis, matydamas tapatumą tarp moderniosios atomistinės gamtos sampratos ir atomistinės politinės teorijos, tarp niutoniškosios fizikos ir politinės minties kūrėjo Locke'o empiristinių samprotavimų ir pan. bei pabrėždamas Absoliuto trejybiško mąstymo vieneriopumą⁶. Teisingas paprastos trejybės, arba tapatumo ir skirtumo tapatumo, mąstymas pačia save esme turįs įveikti dvasios ir gamtos dualizmą, eksplikuoti gamtos pažinimą įgalinančią struktūrą ir parodyti, kad ši struktūra – tiek, kiek Įsikūnijimo-Prisikėlimo tiesa grindžia patį būties atvėrimą, – turinti būti būtent ši trejybės struktūra. Pastarajai esmingas yra amžinos gyvybės principas, o turbūt pagrindinis Hegelio priekaištas niutoniškajai fizikai būtent tas, kad ji šio principo gamtoje nepastebi ir suveda jos tikrovę į primityviausią jos judėjimą – mirtį, arba inerciją. O tai, kad šią inertišką materiją laikomą gamtą jėgos esą veikia tik iš šalies, tenurodo tą patį modernybę grindžiantį dualistinį principą, kurio įvairios apraiškos hėgeliškajame mąstyme ir įveikiamos⁷.

Maždaug nuo aštuntojo jau praėjusio amžiaus dešimtmečio tyrinėtojai ėmė atsiskirti lig tol dominavusios pažiušros, laikiusios Hegelio gamtos filosofiją „skandalinga“, o jos autorių – deramai nesusipažinusių su jo meto „mokslo laimėjimais“. Šiam atsiskakymui įtakos turėjo ir nauji mokslo istorikų atradimai⁸. Iš tiesų, naudodamiesi pokuniškąja terminija, galime Hegelio sistemos skirtumą nuo Newtono teorijos įvardyti kaip paradigmu skirtumą. Ir turbūt mažai kas šiandien nesutiktų su vokiečiu filosofu, kad gamtamokslio teorija ir praktika neįmanoma be apriorinio dėmens ir kad, be to, mokslininkų bendruomenės retkarčiais ignoruoja patyrimo duomenis, nederančius su iš anksto pasirinktomis jų tyrimą įgalinančiomis ir orientuojančiomis gairėmis: ne (gamtos) filosofijos, o moderniojo gamtos mokslo problema – kad jis per daug „abstraktus“, tai yra per daug susisaistęs vienpusiu identiškumo principu. O proto (*Vernunft*) pradas – vienpusiškumą transcenduojantis konkretumas. Jis pranoksta ne tik tam tikrą gamtamokslinę tyrimų programą, bet ir patį kiekvienos tokios programos apriorinį pagrindą – identiškumu operuojantį samprotį (*Verstand*). Taigi Hegelio mąstymas nuo niutoniškojo skiriasi labiau ir esmingiau, nei dvi paradigmos. Žodžio *Verstand* vertimui pasirinktas žodis *samprotis*⁹ (žodis *intelektas* pateiktame tekste taip pat aptinkamas, bet ne kaip *Verstand*, o kaip *Intelligenz* vertimas) vienu iš reikšminių atspalvių kaip tik ir nurodo į išankstinėmis prielaidomis parentą samprotavimą, kuriam skirta atrasti jam būdingą ribotumą arba antinomiškumą, bet kurio prieštarumą tegali įveikti aukštesnis Absoliuto trejybiškumo paprastas priėmimas (*vernehmen*). Tiesa (*Wahrheit*) duodama ne kaip sampročiu pagaunamų teiginių visuma, bet tik kaip proto veikla suvokiama tiesa.

Jeigu būties atvėrimas toks, kad pradas, pasaulis ir (žmogaus) protas turi tą pačią struktūrą, tai ir minėtosios proto veiklos, ir pasaulio (bei gamtos), ir prado (Absoliuto) struktūra ta pati. Šią veiklią Įsikūnijimo-Prisikėlimo, arba konkretumo, struktūrą Hegelis vadina *įnaika* (*Aufhebung*). Žinia, kad terminas *aufheben* apima tris – a) panaikinimo, arba pašalinimo; b) išlaikymo, arba išsaugojimo; c) pakylėjimo – reikšmes. Mums regis, priešdėlis *i*, reikšdamas intensyvumą, tinkamai išsako Absoliuto/proto susitelkimą vienio konkretumo misterijoje ir, turėdamas veikiau teigiamą, nei neigiamą krūvį, tinkamai perteikia šiuo terminu žymimos „naikos“ pobūdį: per skirtumą – į vienio paprastumą, per Įsikūnijimą – į Prisikėlimą, per mąstymo sunkumą – į duonos valgymo ir vyno gėrimo paslaptį. Priešdėlis *i* taip pat reiškia ir esmingą pakylėjimo momentą, rezultato suteikimą. Žodį *įnaikinti* siūlome kaip bandomąjį vokiškojo termino *aufheben* vertimą¹⁰.

Žodį *wahr(haft)* verčiame ne žodžiu *teisingas*, bet žodžiu *tiesingas*, pabrėždami jo sąryšį su tiesa ir juo apibūdinamų dalykų dalyvavimą tiesoje (*Wahrheit*) (Absoliute). Aišku, toks pasirinkimas tikrai nenumano pozityvistine fakto ir vertės perskyra paremto tiesingumo ir teisingumo atskyrimo. Čia žodis *teisingumas* vartojamas versti *richtig* ir jam giminingus žodžius: *Richtigkeit* žymi banalų empirinių, matematinių, kasdienių teiginių teisingumą ir pan.¹¹

Filosofema *wirklich/Wirklichkeit* vokiečių mąstymo tradicijoje turi gilius šaknis ir, be abejo, svarbi Hegelio terminijoje. Ji reiškia *tikrovę* kaip išsipildžiusią potenciją, bet norisi tekste nepamesti ir svarbios šiai tikrovei esmingo veiklumo, judesio konotacijos; tad (bent jau laikinai) vertimui renkamės išrastą sudurtinį žodį *vykli-tikrovė* ir jam giminingus. Žinia, kartais, kai minimąją konotaciją pabrėžti kontekstas nereikalauja, rašome tiesiog *tikrovė*.

Artikeliu *das* substantyvuočius būdvardžius, įvardžius ir pan. verčiame vartodami priesagą *-yb-* (*das Besondere – ypatinybė, das Allgemeine – bendrybė, das Andere – kitybė* ir t. t.), o sudarytuosius su priesagomis *-heit* bei *-ität* – vartodami priesagą *-um-*, nes ji leidžia daiktavardžiuose girdėti ir veiksmažodinių, tapsmo (bei būdvardinių) momentą (*Einheit – vienumas, Allgemeinheit – bendrumas, Besonderheit – ypatin-gumas, Totalität – totalumas* ir t. t.). Veiksmažodinis ir daiktavardinis aspektai Hegelio filosofijoje neatsiejami.

Terminą *Ich* renkamės versti žodžiu *Ašen*: archajiškumas ne tik perteikia šiai filosofemai būdingą pirmapradiškumą, bet ir leidžia verčiant išvengti nereikalingų (ir originaliame tekste nesamų) kabučių (tai būtų keblu, šiais atvejais vartojant tekste žodį „Aš“).

Terminų *Anschauung, Vorstellen* vertimas žodžiais *stebinys, įvaizdinimas*¹² ir kai kurie kiti čia nereikalingi papildomo paaiškinimo.

Pateikiamame įvadinį *Gamtos filosofijos* skyrių vertime vartojamas žodis *Dasein* galėtų būti verčiamas tiesiog *buvimas, egzistencija* ar pan. Tačiau kituose skyriuose *Dasein* (terminas) turi apibrėžtesnę reikšmę, ir siūlome jį versti žodžiu *esmas*. Laikydamiesi nuoseklumo, jį vartojame jau nuo pradžių. Jis taip pat vartojamas skyriuje „Šviesa“, kuris bus pateiktas kitame numeryje. Ten išsamiau jį ir paaiškinsime.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Martinas Heideggeris, *Metafizikos įvadas*. Vertė T. Sodeika. Žmogus ir žodis 6 (4), 2004, p. 45–63.
- ² Plg. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Dvasios fenomenologija*. Vertė A. Šliogeris. Vilnius: ALK, Pradai, 1997, p. 103.
- ³ Heidegger, *Hegel's Phenomenology of Spirit*. Vertė P. Emad, K. Maly. Bloomington&Indianapolis: Indiana University Press, 1988, p. 13–17.
- ⁴ Plg. Platonas, *Faidras*. Vertė N. Kardelis. Vilnius: Aidai, ALK, 244a ir toliau. Nerijus Stasiulis, *Aristotelio filosofijos reikšmė Heideggerio mąstyme*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2014, p. 107.
- ⁵ Plg. ten pat, p. 135 ir anksčiau.
- ⁶ Plg. Hegel, *Dvasios fenomenologija*, p. 582.
- ⁷ Plg. Alfredo Ferrarin, *Hegel and Aristotle*. Cambridge University Press, 2004, p. 209.
- ⁸ Rolf-Peter Horstmann, *Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831)*. Vertė J. Michael-Rushmer. Routledge Encyclopedia of Philosophy, Routledge: London and New York. General editor Edward Craig, 1998, p. 273.
- ⁹ Vertimas randamas A. Lozuraičio atliktame G. W. F. Hegelio *Filosofijos istorijos paskaitų* vertime.
- ¹⁰ Plg. su A. Šliogerio pateiktais vertimais: Hegel, *Dvasios fenomenologija*, Terminų žodynėlis, p. 591.
- ¹¹ *Tiesingumo* terminą (tik, regis, kitame kontekste) žodžiu pirmasis pasiūlė, atrodo, Vilniaus universiteto Filosofijos ir logikos katedros profesorius M. P. Šaulauskas. Šį terminą Heideggerio filosofijos terminų vertimo kontekste mėgina taikyti ir tos pačios katedros doktorantas T. N. Mickevičius, Heideggeris ir Platonas: tiesos samprata, *Problemos* 83, 2013, p. 62–72.
- ¹² Plg. Hegel, *Dvasios fenomenologija*, Terminų žodynėlis, p. 594.